

HOGYAN ÍRT PRÉDIKÁCIÓT TELEGGI MIKLÓS ÉS PÁZMÁNY PÉTER?

HORVÁTH CSABA PÉTER

Két prédikáció ugyanazon témára: a választott perikópa

Tanulmányomban kísérletet teszek annak bemutatására, hogy a két katolikus főpap prédikáció-szerkesztési gyakorlatát vázlatosan ismertessem, összevevsem, és a katolikus egyházi szónoklattani hagyományban elhelyezzem. Erre az indítot, hogy vastkos köteteiket elolvasva nem is inkább a különbözőségeek, hanem a retorikai felépítettségek tekintetében mutatkozó egyezések sejtettek fel számomra.

A kortárs posztillászerzők¹ – felekezettől függetlenül – minden bizonynyal a szentírásmagyarázati-hermeneutikai tradícióból merítenek, amikor a perikópában előkerülő témáról prédikálnak. Így például az elveszett, majd megtalált Jézust tárgyáló perikópa esetén (vízkereszt utáni I. vasárnap – Lk 2, 41–52) mindegyik beszédíró a gyermeknevelésről és a gyermekek kötelességeiről; a kánai menyegző története (vízkereszt utáni II. vasárnap – Jn 2, 1–11) kapcsán mindenki a házasságról és az alkoholfogyasztásról beszél; az adófizetésről való példabeszéd (Szentháromság-vasárnap után XXIII. vasárnap – Mt 22, 15–22) pedig a társadalmi hierarchiákról, az uralkodók és alávetettek kötelességeiről szól. Ezen nem csodálkozhatni, mert a témák ma is, akkoriban is evidenciának, magától értetődőnek számítottak.

Éppen ezért egy olyan perikópát választottam, amelynél az értelmezési lehetőségek sokkal tágabbak, mégpedig a hűtlen intézőről szólót (Szentháromság-vasárnap után IX. vasárnap – Lk 16, 1–9).²

¹ Itt csak azokra a szerzőkre gondolok, akik az egyházi év vasárnapjainak (de tempore) és ünnepeinek, emléknapiainak (de Sanctis) perikópaikat magyarázták prédikációs köteteikben, tehát a vizsgálatból kirekesztem azokat – az elsősorban református – homíliászerzőket, akik akár teljes szentírási könyveket elemeznek végig (pl. Melius Juhász Péter a rómaiaknak [RMNy 194] és a kolosszeieknek írt levelet [RMNy 171], Kecskeméti Alexis János Dániel próféta könyvét [RMNy 1236], Sóvári Soós Kristóf evangélikus kisnemes a kisprófétákat [RMNy 873] stb.), de nem az adott napra való perikópát értelmezik prédikációikban. Ugyanígy nem foglalkozom a vasár- és ünnepnapi szentleckéket (epistolákat) magyarázó kötetekkel (Beythe István [RMNy 553; RMNy 554] és Sóvári Soós Kristóf [RMNy 828]) sem. A „kortárs” kategóriát Bornemisza Péter első posztillás kötetének megjelenésétől [RMNy 333] (1573) Pázmány prédikációinak megjelenéséig [RMNy 1639] (1636) számítom.

² TELEGGI Miklós, *Az evangéliomoknak [...] magyarazattyanc masodic része*, Nagyszombat, 1578 (RMNy 418), 516–535; PÁZMÁNY Péter, *A romai anyaszentegyház szokasából minden vasarnapokra es egy-nehany innepekre rendelt evangéliomokrúl predikacziok [...]*, Pozsony, 1636 (RMNy 1659), 830–842. (A' Keresztyéni Prudentia, Okosság miben áll?) Pázmány visszatér az ősegyházi perikópa-rendszerhez, Telegdi még a középkori magyar hagyományban gyökerezőt használja.

A prédikációk tartalma és szerkezete

Pázmány prédikációi tematikus sermők,³ melyeknek saját címet is ad, Telegdi szövegei a szentírási helyhez ragaszkodó, azt szinte sorról sorra végigkísérő és értelmező homíliák.⁴ Pázmány prédikációs gyakorlata eredendően a jezsuita retorikai nevelés következtében alakult így,⁵ tankönyve a leghíresebb jezsuita rétoré volt.⁶ Pázmány prédikációs kötetének tematikus sermói és Loyolai Szt. Ignác lelkigyakorlatos könyvének tematikus összefüggéseire Öry Miklós hívta fel a figyelmet.⁷

Kettejük prédikációs gyakorlatában jelentős különbség, hogy Pázmány prédikációi sokkal hosszabbak, Telegdi homíliái rövidebbek, sokkal lényegre törőbbek, és kevesebb példaanyagot vonultatnak fel.⁸

A prédikációk szerkezete:

1. Mindkét szerző a saját maga fordította evangéliumi szakasz közreadásával kezdi prédikációját.⁹ [T: 516–517; P: 830–831.]
2. Az igényes prédikációk mindig tartalmaznak bevezetést,¹⁰ mely leggyakrabban a perikópa litterális jelentését fejt ki, illetve a tárgyalni kívánt témát vezeti be.

Telegdi: 517–518.

MI végre szollotta legyen Christus ezt e' pelda beszedet, ünne magá meg ielenti, midön imillyen mondást vét vtanna. (*Ez Euangeliomnac sommaia.*) szerezzetec magatoknac barátokat, az alnokságnac Mammonából. Hogy mikor meg fogyatkozandotoc, be fogadgyanac titeket, az örökce valo háilekokba. [...] Es miképpen kellyen azt miuelnünc, egy alnoc safárnac peldaiabol

Pázmány: 831–832.¹¹

Igaz, hogy Isten e' Világot teremtvén, Emberek birodalma-alá vetet mindeneket, arra szabadítván őket, hogy *Subjiciant terram: Dominetur* (Psal. 8. v. 8. Genes. 1. v. 28.); Bírják a' földet [...] De nagy csalatkozás vólna, ha ebből azt itílnők, hogy, nem Sáfárok, vagy Gond-viselő gazdák, és szám-adó Tisztartók, hanem Szabados Urak vagyunk a' Világi jókban...

³ SZÁNTÓ Konrád, *Pázmány főpásztori tevékenysége: Szerepe a magyar katolicizmus megújításában = Pázmány Péter emlékezete: Halálának 350. évfordulóján*, szerk. LUKÁCS László, SZABÓ Ferenc, Róma, 1987, 269–304, 273–274.

⁴ Telegdi is írt egynéhány sermót, prédikációs kötetekben az imádságról, a Szentháromságról és az Eucharisziáról szólót, valamint latin-magyar nyelvű *Agendájában* [RMNy 528] egy esketési és egy gyászbeszédet olvashatunk. FÉNYI András, *Telegdi Miklós (1535–1586)*, Bp., Buschmann, 1939, 22.

⁵ „A Ratio Studiorum előírásai a jezsuita tudományos kutatást határozott irányba állították. [...] Pázmányt a jezsuita iskolának szelleme irányítja. [...] Éppen ezáltal válik ő a tipikus korabeli jezsuita iskola szellemének apostolává.” KÖRTVÉLYESY Ferenc, *Az egyetemes fogalmak tana Pázmány bölcséletében*, Bp., 1943 (Dolgozatok a Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Philosophiai Szemináriumából, 60), 41.

⁶ Cyprian SOAREZ, *De arte rhetorica libri tres ex Aristotele, Cicerone et Quintiliano praecipue deprompti*, Coloniae, 1574.

⁷ ÖRY Miklós, *Pázmány az ige szolgálatában*, Szolgálat, 1969, 47–70, 50–53.

⁸ Ennek oka az is lehet, hogy Pázmány korában a prédikáció kikerült a szentmise liturgiájából, vagy a mise előtt vagy után hangzottak el, ezen felül Pázmánynak nem voltak felettesei az egyházi hierarchiában, hogy figyelmeztessék a prédikáció hosszára.

⁹ FÉNYI, *i. m.*, 17–18; SINKÓ Ferenc, *A prédikációk Pázmányá*, Vigilia, 1981, 73–80, 78.

tanét meg reia. Mely ertuen hogy az ü vra szamot akarna túlle venni, es a' safarságbol ki akarnáia ütet vetni, ideien gondot viselne magara. Vra ioszagából varatokat szerze magánac, hogy midön a' safarságot túle el venneic, lenne houa fogni feiet. Igy illic minekünkis chelekdünnc, feienkent chac safaroc vagyunc a' mi ioszaginkba. (*Feienként safaroc uagyunc.*) [...] Ez sommaia ennac ez Euangeliomnac. Melynec három resze vagyon.

Első részében bizonyossa teszen minket Christus, hogy mindennec szamot kel adni az ü safarságáru.

Masodikban int, hogy ha az emberec e' vilag szerent, uöuendö dolgokra szorgalmatos gondot viselne, sokkal inkább meg miuellyüc mi azt lelec szerent, es a' mi lelkünknecc iduössegének gond viselése, szüntelen elmenkben forogion.

Harmadikban meg tanét, mint es mi végre kel elnüncc e' földi ioszágokkal.

Ezen igazságot ismérteti Christus a' mái Evangeliomban: Először, abból; hogy a' Felsőges Isten, szabad akarattya-szerent, mint magáét, elvési töllünk a' mit reánk bízot, valamikor akarja; csak azt mondván; *Jam non poteris villicare*, hogy tovább immár nem gazdálkodhatunk. [...] Nagy esztenünk vagyon a' szorgalmatosságra, ha meg-gondollyuk a' Szám-adást. [...]

Szép hasznos Tanuságink lehetnének mind ezekből: Mert meg-tanulhatnók, Minémű szoros számot véssen Isten az Utolsó ítéletben, minden világi Sáfarkodásunkról (Supra, fo. 14.): Minémű tékozás a' Halálos vétek, mely embert Testi Lelki javaiból ki-forgattya (Sup. f. 702. et 739.): Mely üdvösséges az Alamisnálkodás, mellyért Isten Országába fogadtatunk (Supr. f. 447.). De ezeket mászorra hagyván; Ez jelen-való Orát csak abban töltöm, hogy meg-ércsék a' Keresztyének, Miben ál, és Minémű cselekedeteket kíván töllünk, *Prudentia Sanctorum*, az igaz Keresztyéni Okosság (Prov. 9. v. 10.); melynek fogyatkozását, az Igazság Fiaiban, sajnálva említi Christus e' mái Evangeliomban.

Telegdi a litterális értelmet tárja elének, majd jelzi, hogy – mint szinte mindig – három részben¹² magyarázza az evangéliumot. A „MI végre szollotta legyen Christus ezt e' pelda beszédet, ünne magá meg ielenti, midön imilyen mondást vét vtanna” és az „Ez sommaia ennac ez Euangeliomnac. Melynec három resze vagyon” fordulatok Telegdi szinte minden prédikációjában előfordulnak.

Pázmány szép metaforával kezd a világ teremtéséről, majd ugyancsak előszámlálja a litterális értelmet, egyfajta átvezetésként a „keresztyéni okosságról” való tanításhoz. Telegdivel ellentétben, akinek prédikációszerzői tevékenysége nem kifejezetten szépirodalmi ihletésű, „hanem a használati akarás szociális buzgalmából fakadt”,¹³ és – néhány példától eltekintve, pl. a speculumok, melyekben minden

¹⁰ BARTÓK István, *Pázmány prédikációi és a katolikus-protestáns retorika = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 322–332, 325.

¹¹ A Pázmány-szövegek betűhív közlésének módszertanáról: RAJHONA Flóra, *Pázmány Péter prédikációinak forrásairól = Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6), 113–124, 124.

¹² Feltételezésem szerint Telegdi azért nem a „tanuság” terminust használja, hogy egyértelműen elhatárolódhasson Bornemisza Péter szóhasználatától.

¹³ FÉNYI, *i. m.*, 16.

társadalmi rend kötelességeit felsorolja¹⁴ – nem él a klasszikus retorika ékítő alakzataival; Sík Sándor igaz meglátása szerint „a bevezetés művészete Pázmány egyik fő ereje.”¹⁵ Már itt, a prédikációk bevezetőjében kiviláglik, hogy a négy késő középkori, ill. reneszánsz retorikai-stilisztikai kategória közül¹⁶ Pázmány sermói a subtilis (finom ízlésű és bölcs, nagy tudású humanisták számára írt), míg Telegdi homíliái inkább a devotus (áhitatos, könnyen érthető, az egyszerű emberek tanítására alkalmas) kategóriájába illeszthetők.¹⁷

3. Mind Telegdénél, mind Pázmánynál a téma tárgyalása úgy tűnik, mintha teljesen más irányba tartana, ha azonban jobban megfigyeljük, mindkét szerző a „keresztényi okosságról” beszél, csak más módon. Telegdi lineárisan halad a perikópa szövegrészletei nyomán, Pázmány szabadabban beszél, több példával, bibliai és antik idézettel alátámasztva érvelését. Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy Telegdi argumentációs struktúrájának elemei a Pázmány-féle szerkezetben fellelhetők, csak másik helyen tárgyalva. Mivel mindkét szerzőre jellemző a kristálytisza logikus gondolkodás,¹⁸ a beszédek részeit pedig gyakran valamilyen tipográfiai megoldás (margináliák, más betűtípussal szedés stb.) segítségével maguk is jelzik a kötetekben, ezek bemutatását is hasonlóan fogom elvégezni.

Telegdi Miklós prédikációiban a margókon Pázmánynál sokkal alaposabb és folyamatosabb tartalomjegyzéket ad, így ezek segítségével a tartalmi és szerkezeti egyezések feltérképezhetőek. Terjedelmi okok miatt a két választott prédikációnak sem teljes szövegét, sem teljes szerkezeti és tartalmi struktúráját nem adhatom közre, ezért csak a csomópontokra koncentrálok.

3/1. Isten reánk bízott javait elvesztegetjük:

Telegdi: 528–529.

Mely igen tunyac vagyunc kedig mi az iora, hogy nem sietünc a' szam adashoz készülni, nem keressünc iduössegünket, es az öröc eletet. (*Tunyac uagyunc az iora.*) Vai ebrednéc fel valaha, es iutna eszünkbe, hogy nem e' földiekért teremtet minket az Isten, hanem azért hogy ü neki szolgálanc ütet dicherneiöc, es az mennyei dolgokat keresnöiöc. (*Mire teremtettünc.*) [...] Mint ha

Pázmány: 833.

De Jaj, ki sokan követtyük a' mái Evangelionban említet Tékozló Gazdát, és úgy vesztegettyük az Istentül reánk-bízot Jókat, mint-ha számadatlanok volnánk! Nem csak a' külső Jókról szöllok, mellyeket sokszor dobzódásban, és haszontalan hiúságokban fogyatunk: de a' mi nagyob, a' Lelki Jókat, egy Halálos bünnel úgy el-tékozollyuk, hogy, *Omnes Justitiae non recordentur* (Ezech

¹⁴ *Uo.*, 23.

¹⁵ Sík Sándor, *Pázmány az ember és az író*, Bp., Szent István Társulat, 1939, 304.

¹⁶ TARNÓC Márton, *A szónoki beszéd művészete* = *Uo.*, *Kettőstűkőn*; Bp., Magvető, 1988, 89–98, 91.

¹⁷ Ez a skolasztikus kategóriarendszer nem avult el a késő reneszánsz és a barokk korban sem. Ezt a 16–17. században megjelent posztillás kötetek (és egyéb tematikus prédikációk) sokfélesége bizonyítja, mind katolikus, mind protestáns oldalon.

¹⁸ Pázmány logikai gondolkodásáról: BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8), 135.

euelis arra intene minket, hogy oda fel legyen gondunc, a' fen valo dolgokat keressuc, holot a' Christus vagon, az Istennec iobián üluen (Col. 3.), a' mennyei dolgokra visellyünc gondot nem a' földiekre. [...] Emlekeznenc meg arrulis, hogy nagy kár embernek lelkere gondot nem viselni. (*Kar lelkunkre gondot nem uiselni.*) [...] Vegezetre, vetnöiöc egybe e' vilagiakat a' mennyiekkal, böchülnöiöc meg ezeketis amazokatis, itelneiöc meg ezec meniuel dragabbac es iobbac amazoknal. (*Iduössegünkre kellene legnagyobb gondot uiselniünc.*) Kit ha meg miuelnenc, ottan meg ertenöiöc hogy ha senki ninchen, ki e' vilagi életére gondot nem viselne, sokkal inkább szükség volna arra gondot viselniünc hogy az öröc eletből ki ne rekesztetnenc.

18. v. 24. 26.), emlekezetben sem marad Isten-elöt valami jót cselekedtünk: hanem, *Dies priores irriti fiunt, quoniam pollata est sanctificatio* (Num. 6. v. 12.), elébbi sok fáratságink, haszontalanokká lésznek. Annak-okáért, nem lehet nagyobb tékozlás a' Halálos bűnnél, mellyel ember Testi Lelki javait el-vesztegeti. Es noha a' mi Gazdánk, tudgya minden dolgainkat, és haladék-nélkül meg-büntethet; de nem hirtelenkedik: hanem üdöt ad, hogy Szám-adáshoz készülhessünk. söt, az Álnak Gazda példájával, Okosságra tanít, hogy helyére vigyük, a' mi fogyatkozás eset eddig-valo sáfarkodásunkban.

3/2. Az Úr az álnok gazdának nem tunyaságát, hanem eszét dicséri:

Telegdi: 529-530.

Pázmány: 832.

Es dichére az ur az álnac safárt, hogy eszesen chelekedec. Chac eszét dichére, nem alnakságat auagy lopásat, (*Mit dichér az ur, a' safarban.*) Mert midön valamely gonosz embert latunc hogy igen okos a' gonosságban, bannyuc hogy gonosz, de mind az által dichiriünc okosságot, es ezt szoktuc mondani. Ha iambor volna, ieles ember volna ez, sokaknac hasznalhatna eszeuel. Mert e' uilagnac fiai eszesbec a' uilagossagnac fiainal az ü nemzetségekben, az az, a' kic e' vilagnac attac magokat, nagyobb gondot viselne e' vilagi dolgokra, hogy sem mint mi, kic az Euangeliomnac vilagossagara hiuattattunc, iduössegünkre.

Nem dicséri Isten az Álnak Gazdának a' Restséget, hogy kapálni nem akart; sem a' Kevélységet, hogy inkább szegyenlette a' kuldulást [...] Hanem, az Okosságot dicséri benne, Először, hogy messze elő-nézett, minémü küldűsságra, és bajos munkára juthat igye jövendőben, ha idején nem lát dolgához, és nem vigyáz magára. Másodsor; hogy haladék-nélkül, hamar, és szorgalmatosan gondot viselt jövendő állapottyára. Nem várta hogy körmére égjen; hanem, *Citö*, mingyárt, idején, serénységgel, és szorgalmatossággal [...] Ezt az Okosságot dicséri Isten a' Hamis szolgában: Ezt kívánnya a' Világosság Fiaitül.

3/3. A büntetésekről (figyelmeztetések):

Telegdi: 523-524.

Pázmány: 836.

Harmadszor hi, betegségec, hadac, ehseg, dög halal es egyeb felel nyomorusagoc által. (*3. Nyomorusagoc által.*) Azokis arra valoc, hogy esmertesséc büneinket, es meg gondoltassác velünc hogy minden nyauallyaknac oka a' bün. Hogy azert vér az Isten, miuel hogy nem iol élünc az ü aiandekiual, tekozlo szolgac vagyunc, es azt meg esmertetuen, keszerechenec Istenünkhöz terni.

Másik Let dolog, melyrül gyakran emlekezik a' ki igazán Okos; a' Büntetések, melyekkel Isten ostorozza minden üdökben a' Gonoszokat. Ezzel az emlekezettel, nem csak Isteni félelem öregbedik bennünk; hanem a' Bünök gyűlölsége szívünkhöz gyökerezvén, meg-tartóztat a' vétkektül.

3/4. Az igaz keresztény okosságról:

Telegdi: 530–531.

Azert adá előnkbe az alnac safárnac okos chelekedetit, hogy tanulnanc tülle. (*Mi uégre ualo a' pelda beszéd.*) Mit tanulnanc? azt, hogy ha nem töb, akar chac anni dolgunc lenne az öröc életnecc meg talalasara, menyi gondgyoc vagyon embereknec az ü hasokra. [...] Miert kerlec? Hogy az ü maid meg rothatando hasokat legyen miuel tölteni. (*A keresztyeneknec gond uiseletlenségec.*) A keresztyeneknec peniglen, aleg iut chac eszekbenis az iduösség. Szegyen dolog ez atyamfiai, hogy testünkre szorgalmatosan gondot viselünc, lelkünkre semmit nem. [...] De kiualtkeppen arra tanet minket Christus e' pelda beszédben, mint kellyen élnünc e' uilagi ioszagunkcal. Azt akaria, hogy örökcé valo hailekokat, az öröc életet vagyücc meg raita.

Pázmány: 837.

Keresztyének; Tudgyátok-e honnan vagyon ez a' nagy szabados fesletség a' Keresztyén-ségben? Tudgyátok-e mi az oka, hogy ily igen ragaszkodunk a' Világhoz; ily kevés gondot viselünk a' Mennyei dolgokra? Ennek gyökere az, hogy Okosság-nélkül vagyunk, és a' jövődöt meg nem gondollyuk. Mert, ha gyakran eszünkbe forogna, hogy hamar, és véletlen, mikor nem gondollyuk, meg kel ettül a' Világtül válunk; hogy ennek, a' nyavalyás rövid életnek erkölcseszerént, vagy örök Böldogságot, vagy örök Kárhozatot nyerünk: oly szentül, és oly ártatlanül rendelnök életünket, mint Isten kívánja.

Telegdi a perikópát magyarázza végig, Pázmány a prudentia Aquinói Szent Tamás-féle rendszerét.¹⁹ A hívekhez való fordulások alapállása más: Telegdi a bűnök (tunya-ság, a bűnök miatt bekövetkezett egészségi és társadalmi romlás, mértéktelenség evésben-ivásban stb.), Pázmány a barokk katolikus etika (ésszerűség, a jó azonnali megcselekedése stb.) irányából közelít a keresztény tanításhoz.

Telegdinél az egész prédikációból, sőt posztilláinak mindhárom kötetéből hiányoznak a pogány bölcsék és a szent atyák írásai – kivétel ez alól, amikor látens hitvitába²⁰ kezd elsősorban a lutheránusok ellen –, elsődleges forrása és autoritása a Szentírás.²¹ Saját mikrokozegében nem is tehetett másként, mert a 16. század utolsó harmadában a magyarországi katolicizmus élet-halál harcát vívta a már Nagyszombatban is terjedő protestantizmussal szemben; esztergomi apostoli kormányzóként (1586. április 22-én Nagyszombatban bekövetkezett haláláig) pedig az ő felelőssége

¹⁹ „Ezeket nagy hasznosban ércsük, azt írja, Szent Agoston-után, Aquinas Doktor; hogy fő-képpen, Három dolgon fordul az Okosság vezérlése (S. Thom. 2. 2. qu. 47. 48. 49. Iuvenalis satyra 10. Nullum Numen abest, si fit Prudentia.): Egygük; *Memoria praeteritorum*, a' Let és múlt dolgok emlekezése. mert azok fontolása, szemessé tészü embert a' jelen-valókra. Másik; *Providentia, et Cautela*, Előre-nézés. mert a' jövődö veszedelmek távoztatásában, és reménlet jók megszerzésében áll nagy része az okos gondviselés. Harmadik; *Circumspectio*, a' Jelen-való cselekedetekben, minden-felé tekintés” [P: 834.].

²⁰ OLÁH Szabolcs, *Az önszemlélet síkjai Bornemisza és Telegdi vitájában = Religió, retorika, nemzet-tudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY ISTVÁN, OLÁH Szabolcs, Debrecen, Kossuth, 2004 (Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 31), 359–373, 368; HORVÁTH Csaba Péter, *Bornemisza Péter politikai prédikációi*, Bp., KRE BTK, 2011, 80–97, MA szakdolgozat, kézirat.

²¹ FÉNYI, *i. m.*, 27–28.

elvitathatatlan volt.²² Pázmány, Telegdivel ellentétben,²³ megdöbbenő mértékben építi prédikációiba – és egyéb írásaiba is – a klasszikus késő humanista és jezsuita műveltség építőköveit: az ókori filozófia és patrisztika,²⁴ valamint a középkori skolasztikus teológia (legfőképpen Aquinói Szent Tamás) műveit. Pázmány eredeti művekből és florilégiumokból is dolgozott.²⁵ 2012-ben került a figyelem középpontjába magánkönyvtárának felfedezése. A gyűjtemény további kutatása a későbbiekben remélhetőleg lehetővé teszi majd a tudós főpap mögött rejlő tudományos apparátus feltérképezését.

A prédikációszerzés mindkettőjüknél kétcélú: a kor paphiánya miatt gyakorta – főként kisebb településeken – olvasni tudó laikusokkal, licentiatusokkal olvastattak kész prédikációkat;²⁶ valamint paptestvéreiknek szerettek volna mintapredikációanyagot szolgáltatni.²⁷ Telegdi a nép nyelvén ír, példázatai leginkább a parasztéletből merítkeznek.²⁸ Erre példa jelen szövegünkéből a „bagoly-példázat” [T: 529.]. Pázmány nagyszombati közönsége azonban inkább műveltebb polgárokból tevődött össze, akik talán fogékonyabbak voltak az antik lexikális elemekre is.

A két szerző nemcsak forrásaik különbözőségeiben, hanem használatában is különböző eljárást követnek. Telegdi minden hivatkozását magyarul adja közre,²⁹ míg Pázmány mindent latinul idéz, majd magyarra fordítja citátumait.³⁰ Nyilvánvalóan mindkettejük Vulgáta-kiadásból és bibliai konkordanciából dolgozott, a bibliai helyeket maguk fordították és ültették magyarra. Pázmány azonban a latin auktorokból vett forrásait gyakorta nemcsak fordítja, hanem értelmezi, magyarozza is;³¹ természetesen a forrásokat a margón pontosan vezeti. Ahol kiadásból dolgozik, ott

²² 1573. június 15. (Verancsics Antal halála) és 1597. január 22. (Kutassy János beiktatása) között az esztergomi érseki szék betöltetlen volt. (Fehérkövy István még beiktatása előtt elhunyt.)

²³ Mivel Telegdi vizsgált prédikációjában nem idéz auktorokat, csak a Szentírást, ezért csak itt jegyzem meg, hogy halála után azonnal elkészítették könyvtárának lajstromát, melyben több prédikációs segédkönyv is megtalálható, melyek más prédikációs és vitairataiban a segítségére lehettek (*Vitae Sanctorum Patrum, Sermones Bernardi Abbatís, Nicolaus de Lyra: I-X, Bibliotheca Sancta, Bibliotheca S. Patrum, Concordantiae Bibliorum, Concilia omnia*). TÓTH István, *Telegdi Miklós reneszánsz könyvtára*, MKSz, 1979, 272–284.

²⁴ BENDI Nándor, *Pázmány Péter prédikációi és az ókori klasszikusok*, Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegye, 1910.

²⁵ BITSKEY, *i. m.*, 54; RAJHONA, *i. m.*, 121.

²⁶ SZELESTEI N. László, *A prédikáció: Irodalmi és lelki olvasmány = Régi magyar prédikációk 16–18. század: Egyetemi szöveggyűjtemény*, összeáll. SZELESTEI N. László, Bp., Szent István Társulat, 2005, 8–13, 9.

²⁷ Lósy Imre egri püspök, majd esztergomi érsek Putnoky János nemes úrnak írt magyar nyelvű levelében megfogalmazza, hogy aki tud magyarul olvasni, az könnyen képes Pázmány posztillájából prédikációt mondani. CZOBOR Alfréd, *Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról*, MKSz, 1926, 138–139, 138. A levél ma a MTAK Kézirattárában található. Közlése: *Uo.*, 138–139.

²⁸ FÉNYI, *i. m.*, 18–19.

²⁹ *Uo.*

³⁰ BÜKY Béla, *Milyen magyar bibliát használt Pázmány Péter?*, Vigilia, 1981, 81–84.

³¹ BITSKEY, *i. m.*, 57; BITSKEY István, *Patrisztikai források Pázmány beszédeiben: Pillantás egy barokk írói műhelybe*, Studia Litteraria: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei, 1975, 23–36, 35.

évszámot és pontos oldalszámot is megad, ahol florilégiumból veszi adatait, ott csak szerzőt, műcímet (a leggyakrabban mindezt rövidítve) és (ha van) fejezetszámot ad meg. A prédikációk szövege tipográfiaiailag úgy van szerkesztve, mint ezt előszavában is kifejti, hogy a latin elhagyható, ezzel is csökkentve az amúgy is terjedelmes prédikáció elmondásának hosszát.³²

4. A két ismertetett prédikáció tartami összefüggéseinek vizsgálatából ki kellett rekesztenem:

- 4/1. Telegdi prédikációjának harmadik részét, melyben a keresztyéni alamizsnálkodásról beszél [T: 530–535.],³³ mivel Pázmány kifejti, hogy erről nem fog szólni, mert egy másik prédikációjában tárgyalja ezt a kérdéskört [P: 832.].
- 4/2. Pázmány okfejtését a kétféle okosságról (a világ fiai okossága és a pogány kereskedők okossága) [P: 833.].³⁴
- 4/3. Pázmány rövid fejtegetését a sarkalatos erényekről („A’ Szent Írás, Négy Sarkát számlállya a’ Jó erkölcsök Tekéltességének.” [P: 833.]), melyek közül az egyik az okosság (prudencia). Ez a rész bevezetése a lényegi tárgyalásnak, mely a keresztyéni okosság három alappillére vizsgálja.

Kitekintés: Telegditől Pázmányig

Pázmány ars praedicandijának középpontjában a hasznosság (utilitas) áll, mely a lelki épülés fontosságának hangsúlyozása.³⁵ Ezzel Telegdi prédikációival rokon, a különbség kettőjük írásművészete között csupán annyi, hogy míg Telegdi – a kortárs protestáns prédikátorokkal rokon világnézete miatt,³⁶ mely örökölte a középkor statikus társadalomképét³⁷ – inkább vigasztalást és praktikus életvezetési alapelveket kíván adni híveinek a 16. század végének zavaros történelmi eseményei közepette, addig Pázmány „a jócselekedet révén mindent alakíthatónak, mozgathatónak, dinamikusnak fogott fel és mutatott be.”³⁸ Mindketten

³² HARGITTAY Emil, *Irodalomszemlélet Pázmány előszavaiban és könyvajánlásaiban = Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY István, OLÁH Szabolcs, Debrecen, Kossuth, 2004 (Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 31), 374–383, 379–380.

³³ Pázmánnyal ellentétben Telegdinél a szociális-társadalmi témák minden prédikációban előjönnek, és mindig a legsarkalatosabb helyeken. ZIMÁNDI Pius, *Telegdi Miklós: Egy szociális főpap a XVI. században*, Vigília, 1939, 322–328.

³⁴ A külső-belső, illetve az azzal szinonim testi-lelki oppozíció nagyon gyakori a prédikációirodalomban, ezen nem is csodálkozhatni, mert nagyon hatékony kommunikációs szemléltető eszköz.

³⁵ BITSKEY István, *Barokk erkölcsstan Pázmány Péter prédikációiban*, Studia Litteraria: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei, 1974, 3–20, 9–11.

³⁶ NEMESKÜRTY István, *A XVI. század utolsó három évtizedének postillatirodalmából*, It, 1957, 460.

³⁷ „Latom hogy ki kiraly kösztünc, ki feiedelem, ki pispöc, ki praedicator, ki nemes, ki nemtelen, ki vr, ki szolgál, ki kazdag, ki szegeny. De mind eze Istenül vannac. Es szent Pal mondasa ként, Isten kegyelméből vagyunc a’ mic vagyunc (I. Cor. 15.)” [T: 519.]

³⁸ BITSKEY István, *Pázmány Péter*, Bp., Gondolat, 1986 (Magyar História – Életrajzok), 212.

izes bihari nyelvjárásban írtak.³⁹ Pázmány, taníttatása és műveltsége okán, talán az első volt, aki a legtanultabb protestáns prédikátorokkal is fel tudta venni a versenyt;⁴⁰ Telegdi higgadt önmérsékletével és a katolikus tanítás radikális Szentírás-alapú propagandájával vált a historia litteraria kimagasló egyéniségévé.

Telegdi Miklós életéről és munkásságáról mindössze két kismonográfia⁴¹ és néhány kisebb tanulmány szól, életművét – és azon belül prédikációit – mindig más szerzőkkel összehasonlításban tárgyalták. A leggyakoribb és szinte magától értetődő összehasonlítási alapjai a csallóköz-mátyusföldi szuperintendens és híres hitvitázó társa, Bornemisza Péter ötkötetes prédikációgyűjteménye,⁴² valamint a kora újkori prédikáció műfajának csúcsaként számon tartott Pázmány Péter-i szentbeszéd.⁴³ Éppen ezért elengedhetetlen, hogy a közeljövőben egy a mai tudományosságnak megfelelő nagymonográfiában összegezzük a fáradhatatlan hitvédő és szépíró tudós főpap munkásságát, ugyanis ő és kortársai – a katolikus megújulás Pázmány előtti nagy generációja (Monoszlóy Andárs, Mossóczy Zakariás, Pécsi Lukács és többek) – teremtették meg anyagi és szellemi alapjait Pázmány Péter és munkatársai azon törekvésének, hogy Magyarország újra a Regnum Marianum legyen.

³⁹ Pázmány anyanyelvi szinten ismerte a latin nyelvet, éppen ezért – a latin szófordulatok reflexszerű magyarra ültetése miatt – szövegeiben gyakran találkozhatunk latinizmusokkal. ZSIRAI Miklós, *Pázmány Péter nyelve*, Nyr, 1994, 47–51, 49.

⁴⁰ VÁRADY Imre, *Pázmány a magyar próza történetében*, KatSz, 1970, 310–314.

⁴¹ FÉNYI, *i. m.*; BOTH Ferenc, *Telegdi Miklós élete és művei: Irodalomtörténeti tanulmány*, Szeged, Endrényi Lajos, 1899.

⁴² NEMESKÜRTY István, *A XVI. század...*, *i. m.*, 453–466; NEMESKÜRTY István, *A magyar széppróza születése*, Bp., Szépirodalmi, 1963, 200.

⁴³ FÉNYI, *i. m.*, 17, 22; OLÁH, *i. m.*, 359–360; RÓNAY György, *Pázmány magyar elődei*, Theologia, 1936, 51–56, 50.

